

POHJOIS-KARJALAN AMMATTIKORKEAKOULU
Maaseutuelinkeinojen koulutusohjelma

Tanja-Reetta Tarvonen

Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke osana pohjoiskarjalais-
ten maaseutualan toimijoiden ammatillista kehittymistä

Opinnäytetyö
Toukokuu 2012

POHJOIS-KARJALAN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ
Kevät 2012
Maaseutuelinkeinojen
koulutusohjelma
Sirkkalantie 12 A 2
80100 Joensuu
Puh. (013) 260 6900

Tekijä

Tanja-Reetta Tarvonen

Nimi

Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke osana pohjoiskarjalaisten maaseutualan toimijoiden ammatillista kehittymistä

Toimeksiantajat

Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu ja Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke

Tiivistelmä

Itä-Suomen yliopiston ja Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulun yhteinen koulutushanke, Maaseudun Tulevaisuusriihi, käynnistyi lokakuussa 2010. Hankkeen tavoitteena on löytää uusia mahdollisuuksia Pohjois-Karjalan maaseudun tulevaisuuden tekemiseen. Tässä opinnäytetyössä tutkittiin hankkeen vaikutuksia pohjoiskarjalaisten maaseutualan toimijoiden ammatillisen kehittymisen näkökulmasta.

Tutkimustehtävinä työssä oli selvittää, kuinka osallistujat ovat kokeneet hankkeen koulutuksen vaikuttaneen omaan ammatilliseen kehittymiseensä, millaisina koulutuksessa käytetyt työskentelymallit on koettu ja kuinka koulutus on edistänyt osallistujien verkostoitumista.

Tutkimusta varten haastateltiin 9 koulutukseen osallistunutta pohjoiskarjalaista maaseutualan toimijaa. Teemahaastattelujen avulla kerätty tutkimusaineisto litteroitiin tietokoneelle. Litteroidusta aineistosta etsittiin samankaltaisuuksia ja toistuvia teemoja, joista induktiivista päättelyä käyttämällä muodostettiin tulkintoja.

Kaikki haastateltavat kokivat saaneensa koulutuksesta jonkinlaista tukea omaan ammatilliseen osaamiseensa ja toimintaansa. Koulutuksen aikana käytetyt työskentelymallit koettiin pääasiassa tehokkaina oman oppimisen näkökulmasta. Koulutus myös tarjosi osallistujille hyvän väylän luoda uusia kontakteja sekä vahvistaa jo olemassa olevia verkostoja.

Kieli Suomi

Sivuja 38
Liitteet 2

Asiasanat

Projektioppiminen, ammatillinen kehitys, verkostoituminen, hankkeet

 <p data-bbox="288 439 710 495">NORTH KARELIA UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES</p>	<p data-bbox="948 271 1374 414">THESIS Spring 2012 Degree Programme in Rural Industries</p> <p data-bbox="948 421 1276 524">Sirkkalantie 12 A 2 FIN 80100 Joensuu Tel. 358-013-260 6900</p>
<p data-bbox="233 555 568 622">Author Tanja-Reetta Tarvonen</p>	
<p data-bbox="233 651 1490 754">Title Maaseudun Tulevaisuusriihi -Educational Project As Part of Developing Professional Expertise of Rural Actors in North Karelia</p> <p data-bbox="233 792 1490 904">Commissioned by North Karelia University of Applied Sciences and Maaseudun Tulevaisuusriihi - educational project</p>	
<p data-bbox="233 911 357 943">Abstract</p> <p data-bbox="233 981 1490 1196">Maaseudun Tulevaisuusriihi -educational project started in October 2010 and it will end in autumn 2012. It is a shared project with University of Eastern Finland and North Karelia University of Applied Sciences. Objective of this project is to find new possibilities for the future of countryside in North Karelia. The aim of this thesis was to research how Maaseudun Tulevaisuusriihi -educational project has developed professional expertise of rural actors in North Karelia.</p> <p data-bbox="233 1238 1490 1384">This research was focused on how participants have experienced the impacts of this education in their professional development view point, how they have experienced different kind of working methods which were used during the education, and how this education has promoted networking and created new contacts.</p> <p data-bbox="233 1422 1490 1568">Data were collected by using half structured theme interview for 9 North Karelia rural actors who participated in Maaseudun Tulevaisuusriihi -educational project. After interviews, data were transcribed on the computer and it was analyzed by using inductive reasoning.</p> <p data-bbox="233 1606 1490 1787">Each participant who was interviewed experienced that the education of this project had supported their professional expertise and activities. Working methods used in education were experienced mostly as effective in the perspective of participant's own learning. Maaseudun Tulevaisuusriihi -educational project offered also good facilities to create new networks and strengthen already existing contacts and networks.</p>	
<p data-bbox="233 1841 493 1872">Language Finnish</p>	<p data-bbox="948 1841 1145 1908">Pages 38 Appendices 2</p>
<p data-bbox="233 1928 1161 2031">Key words Project learning, Professional development, Networking, Projects</p>	

Nimiö	
Tiivistelmä	
Abstract	
Sisällys	
1 Johdanto	5
1.1 Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke	5
1.2 Koulutushankkeen keskeiset käsitteet.....	6
1.3 Opinnäytetyön toimeksiantaja ja ohjaajat	8
2 Tietoperusta.....	8
2.1 Ammatillisen osaamisen uudistaminen.....	8
2.2 Ammatillinen kehittyminen projektioppimisen avulla.....	9
2.3 Verkostoituminen.....	9
2.4 Katsaus aiempiin tutkimuksiin ja toteutuneisiin koulutushankkeisiin.....	10
3 Työn tavoitteet ja tutkimustehtävät.....	12
4 Tutkimuksen toteuttaminen	13
4.1 Laadullinen tutkimus ja tapaustutkimus	13
4.2 Haastateltavien valinta	15
4.3 Teemahaastattelu ja teemahaastattelujen toteutus	16
4.4 Aineiston käsittely ja analyysi	18
5 Tutkimuksen tulokset ja tulkinta	19
5.1 Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke ammatillisen osaamisen kehittäjänä	19
5.2 Osallistujien kokemuksia koulutuksen aikana käytetyistä työskentelymalleista	23
5.2.1 Tiekarttatyöskentely	23
5.2.2 Henkilökohtainen syventymisaihe.....	24
5.2.3 Opintomatkat (benchmarking).....	25
5.2.4 Vaihtuva työskentely-ympäristö	26
5.2.5 Verkkoympäristö	27
5.3 Pohjoiskarjalaisten maaseutualan toimijoiden kokemuksia verkostoitumisen ja verkostojen merkityksestä omassa työssään sekä Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke verkostoitumisen edistäjänä....	28
6 Päätäntä ja pohdinta	32
6.1 Sisällön ja tulosten tarkastelu	32
6.2 Tutkimuksen luotettavuus ja virhemahdollisuudet	34
6.3 Tutkimuksen eettisyys	35
6.4 Oppimisprosessi ja oman ammatillisen kasvun ja kehityksen kuvaus	36
6.5 Toimenpidesuositukset ja jatkotutkimusaiheet	37
Lähteet.....	38

Liitteet

Liite 1.	Haastattelurunko
Liite 2.	Esimerkki tulevaisuuden tiekartasta

Taulukot

Taulukko 1.	Pohjoiskarjalaisten osallistujien työskentelyorganisaatiot
Taulukko 2.	Teemaryhmät

1 Johdanto

Tutkin opinnäytetyössäni Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushankkeen vaikutuksia pohjoiskarjalaisten maaseutualan toimijoiden ammatillisen osaamisen uudistumisen ja kehittymisen näkökulmasta. Oman asiantuntijuuden jatkuva päivittäminen ja itsensä kouluttaminen on maaseudun kehittämistyössä erittäin tärkeää, jotta pystytään vastaamaan maaseudun alati muuttuviin tarpeisiin (mm. ilmastonmuutos, muuttotappiot, tukipolitiikka, alkutuotannon ongelmat).

Koska suurin osa Pohjois-Karjalasta on jonkinlaista maaseutua (Pohjois-Karjalan maakuntaohjelma 2011–2014), on selvää, että osaajia tarvitaan nyt ja tulevaisuudessa. Lisäksi on tärkeää mahdollistaa näiden osaajien ammatillinen kehittyminen työelämän ohella, jotta heillä olisi käytössään parhaimmat mahdolliset työkalut työnsä hoitamiseksi. Maakuntaohjelmassa todetaan myös, että yksi Pohjois-Karjalan pysyvistä haitoista liittyen maaseutumaisuuteen on sen harva asutus ympäri maakunnan. Tämä on yksi tärkeä lisäsy sille, että maaseudun toimijoiden ammatillisen osaamisen on pysyttävä ajan tasalla. Näin voidaan turvata harvaan asutun maaseudun mahdollisuudet säilyä elinvoimaisina.

Tämä opinnäytetyö selvittää, kuinka ja millä tavoin merkitykselliseksi osallistujat ovat kokeneet Maaseudun Tulevaisuusriihi -hankkeen koulutuksen oman ammatillisen osaamisensa uudistamisen näkökulmasta. Tutkimusaineiston keräämisessä avainasemassa ovat koulutushankkeeseen osallistuvat maaseutualan ammattilaiset mielipiteineen ja kokemuksineen. Valmista opinnäytetyötä voidaan käyttää hyödyksi hankkeen lopullisia tuloksia arvioitaessa, ja sitä voidaan käyttää apuna myös tutkittaessa projektitoiminnan tehokkuutta ammatillisen osaamisen uudistamisen työkaluna ylipäänsä.

1.1 Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke

Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmaan kuuluva Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke on Itä-Suomen yliopiston koulutus- ja kehittämisspalvelu Aducaten ja Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulun Biotalouskeskuksen

yhteishanke, joka on aloitettu lokakuussa 2010 ja joka päättyy loppuvuodesta 2012. Hankkeen tavoitteena on löytää uusia mahdollisuuksia Pohjois-Karjalan maaseudun tulevaisuuden tekemiseen, luoden edellytyksiä osaamisen uudistamiseen ja toimijakentän vahvistumiseen. (Itä-Suomen yliopisto.)

Hankkeen koulutus on suunnattu kaikille maaseudun kehittämisestä ja tulevaisuudesta kiinnostuneille henkilöille, kuten yrittäjille, maaseutuasioiden asiantuntijoille, kuntien virka- ja luottamusmiehille sekä maaseudulla asuville ja siellä työskenteleville. Toteutus on sisältänyt ryhmätyöskentelyä, henkilökohtaisen syventymistehtävän, opintomatkoja sekä muutaman päivän mittaisia koulutuksia ympäri Pohjois-Karjalaa. Koulutukseen osallistujat ovat pääosin pohjoiskarjalaisia.

Taulukko 1. Pohjoiskarjalaisten osallistujien työskentelyorganisaatiot

Hallinto	Tutkijat	Kenttätoimijat
Kehittämisyhtiöt	PKAMK	Maaseutusihteerit
Maakuntaliitto	ISY	Yrittäjät
ELY-keskus	AIKO	MTK
	ProAgria	Leader
	PKKY	
18 henkilöä	12 henkilöä	9 henkilöä

Suoritin viimeisen työharjoitteluni (ammatillinen projekti) tässä hankkeessa ja kipinä koulutukseen liittyvästä opinnäytetyöstä syttyi melko pian harjoittelun alettua. Oman ammatillisen kehittymiseni kannalta tämä opinnäytetyö on erittäin hyödyllinen ja tärkeä, koska toivon tulevaisuudessa itsekkin työskenteleväni maaseudun kehittämistehtävissä.

1.2 Koulutushankkeen keskeiset käsitteet

Tiekarttatyöskentely: Heti koulutuksen alussa toteutettiin muutosajurikysely, jonka perusteella valittiin 10 Pohjois-Karjalan maaseudulle tärkeää kehittämissuhteita (muutosajurit ovat tekijöitä, jotka vaikuttavat määräävästi pohjoiskarja-

laisen maaseudun tulevaisuuteen). Näiden teemojen ympärille rakentuivat teemaryhmät, jotka läpi koulutuksen ovat työstäneet tulevaisuuden tiekarttoja nykyhetkestä vuoteen 2030, kukin oman ryhmänsä teemasta (taulukko 2). Ryhmien tulevaisuuden tiekartat julkaistiin hankkeen Välipuintia -seminaarissa helmikuussa 2012 (liite 1).

Henkilökohtainen syventymisasihe: Teemaryhmän tiekartan lisäksi osallistujat ovat tehneet oman syventymisraportin valitsemastaan kehittämisteemasta. Henkilökohtaisen syventymisasiheen tarkoitus on palvella lähinnä tekijän omaa oppimista aiheesta, jonka hän kokee mielenkiintoisena ja pohjoiskarjalaisen maaseudun tulevaisuudelle tärkeänä. Henkilökohtaisen syventymisasiheen raportteja ei ainakaan hankkeen tässä vaiheessa ole tarkoitus julkaista.

Opintomatkat (benchmarking): Hankkeen koulutuksen puitteissa on tähän mennessä järjestetty kaksi ulkomaille suuntautuvaa opintomatkaa, joiden tarkoituksena oli etsiä ja löytää hyviä käytäntöjä pohjoiskarjalaisen maaseudun kehittämiseen. Koulutusryhmä 1 teki matkan Slovakiaan ja Itävaltaan huhtikuun 2011 alussa ja koulutusryhmä 2 Walesiin kuukautta myöhemmin. Ulkomaanmatkojen lisäksi on järjestetty molemmille ryhmille yhteinen kotimaan opintomatka Etelä-Pohjanmaalle Seinäjoen seudulle. Opintomatkojen tavoitteena oli herättää ajatuksia ja löytää mahdollisia toimenpidemalleja niin teemaryhmän tiekarttatyöskentelyyn, oman henkilökohtaisen syventymisasiheen työstämiseen, kuin kunkin osallistujan ammatillisen osaamisen uudistamiseen ja vahvistamiseen. Matkojen tavoitteena oli myös edistää osallistujien verkostoitumista niin koulutusryhmien sisällä kuin myös ryhmien ulkopuolelle.

Vaihtuvat työskentely-ympäristöt: Koulutuksen aikana on järjestetty yhdeksän 1 - 2 päivän mittaista lähiopetusjaksoa, ”riihtä”, molemmille koulutusryhmille. Tämän lisäksi järjestettiin kullekin teemaryhmälle oma sparraustilaisuus, jossa ryhmän oli mahdollista käydä tiekarttaansa läpi teemaan perehtyneen asiantuntijan kanssa. Lähiopetusjaksojen toteutuspaikat sijoituivat ympäri Pohjois-Karjalaa, aina Joensuusta Lieksaan ja Ilomantsiin. Vaihtuvien työskentely-ympäristöjen lähtökohtana on osallistujajaystävällinen tapa toimia; näin kenenkään ei tarvitse matkustaa kohtuuttomia matkoja joka kerta lähijaksolle pääs-

täkseen. Samalla vaihtuvat työskentely-ympäristöt tarjoavat mahdollisuuden tutustua eri paikkakuntien vahvuuksiin ja erityispiirteisiin. Vaihtuvaksi työskentely-ympäristöksi voidaan tietenkin omalta osaltaan lukea myös opintomatkakohteet.

Verkkoympäristö ELGG: Opiskelun tukena osallistujilla oli mahdollisuus hyödyntää verkko-oppimisympäristö ELGG:iä. ELGG tarjosi puitteet tehtävien työskentämiseen sekä materiaaleihin ja koulutuksen aikana valmistuneiden raporttien tutkimiseen. Verkkoympäristön käyttö ei ollut vaatimuksena koulutukseen osallistumiselle, vaan se tarjoaa lähinnä yhden väylän lisää oppimisen tueksi.

1.3 Opinnäytetyön toimeksiantaja ja ohjaajat

Toimeksiantajana työssäni on Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke sekä Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulun Biotalouskeskus. Ohjaajana toimii Biotalouskeskuksen koulutus- ja kehittämispäällikkö Liisa Timonen ja toimeksiantajan edustajana ja toisena ohjaajana suunnittelija Helena Puhakka-Tarvainen.

2 Tietoperusta

2.1 Ammatillisen osaamisen uudistaminen

KT Kuntatyönantajien verkkosivuilla todetaan, että osaamisen kehittäminen on jatkuva prosessi, jonka tavoitteena on parantaa palvelutuotannon tuloksellisuutta sekä työelämän laatua. Ammattitaitovaatimukset ovat riippuvaisia vallitsevista sosiaalisista, kulttuurisista ja aineellisista olosuhteista. Ammattitaitoa voidaan määritellä useilla eri tavoilla, riippuen siitä mitä termiin halutaan sisällyttää. Räsänen (2002, 148) jakaa ammattitaidon käsitteen seuraaviin määritelmiin: *ammattitaito työmarkkinoiden julkilausumana pätevyytenä, ammattitaito työpaikkojen ilmaisemana pätevyytenä, ammattitaito yksilön muodollisena pätevyytenä, ammattitaito yksilön todellisena pätevyytenä ja ammattitaito yksilön hyödynnettyinä pätevyytenä.*

Räsänen (2002, 76) mukaan oppimisen lähtökohtana on ammatin vaatimuksia koskeva tieteellinen ja kokemusperäinen tieto. Omaehtoinen kouluttautuminen aikuisiällä vaatii onnistuakseen sen, että opiskelu koetaan itselle merkitykselliseksi. Jos näin ei ole, motivaatio opintojen suorittamiseen on harvoin korkealla. Ammatillisen kasvun lähtökohtina ovat oman työn ja sitä koskevien opintojen merkityksellisyys ja tarkoituksenmukaisuus. (Eteläpelto & Onnismaa 2006, 242.)

2.2 Ammatillinen kehittyminen projektioppimisen avulla

Projektioppiminen on ongelmakeskeisen ja tutkivan oppimisen muoto, jossa ongelma tai tutkimustehtävä on niin laaja, että se vaatii suunnitelmallista yhteistoimintaa ja projektimaista organisointia. Opettajan rooli projektimuotoisessa koulutuksessa on enemmän oppimisen ja vuorovaikutuksen organisoinnina, kuin tiedon välittäjänä. Sen lisäksi, että opiskelijat antavat kukin oman panoksensa työlle on heidän myös arvioitava niin omaa, kuin muidenkin oppimista sekä työn edistymistä. (Virtuaali-ammattikorkeakoulu.)

Projektioppimisella tarkoitetaan melko pitkäkestoista, oikeiden ja työelämässä ilmenevien ongelmien ympärille rakentuvaa prosessia, jota yhdistävät eri tieteen- ja tiedonalojen käsitykset ja tavoitteet. Sen tavoitteena on, että opiskelijat ratkaisevat ongelmia ja kehittämistehtäviä täsmentämällä tavoitteenasetteluun, keskustelemalla ideoista, keräämällä ja analysoimalla tietoa, tulkitsemalla tuloksia, tekemällä johtopäätöksiä ja arvioimalla sekä omaa että toisten opiskelijoiden osaamista. (Oikkonen 2011, 55.)

2.3 Verkostoituminen

Hermans (1993, 28 Helakorpi 2005 mukaan) on tyypitellyt verkostoitumisen seuraavanlaisesti:

Organisaatioiden välisessä verkostoitumisessa itsenäiset organisaatiot pyrkivät yhteistyön avulla yhteisiin tavoitteisiin ja päämääriin, Organisaation sisäisessä verkostoitumisessa yksiköt toimivat kuin yritykset

yrityksen sisällä ja Yksilöiden välisessä verkostoitumisessa yksittäiset henkilöt muodostavat verkoston. Henkilöt voivat olla omasta yrityksestä tai sen ulkopuolelta.

Verkostoituminen voidaan määritellä yhteistyöksi, jossa haetaan mahdollisuuksia ja ratkaisuja niihin ongelmiin, joihin omat voimavarat eivät riitä tai jotka vaativat liian suuria taloudellisia ponnistuksia. Verkostoa voidaan myös kuvata sosiaaliseksi ja taloudelliseksi, lisäarvoa tuovaksi prosessiksi, prosessiksi jossa yhteistyöyritysten ja henkilöiden tieto, osaaminen ja arvot yhdistetään. (TT 2003.)

Kahden tai useamman osapuolen välillä tapahtuva verkostoitunut toiminta on tavoitteellista, pitkäaikaista, jatkuvaa ja säännöllistä yhteistyötä. Verkostoituminen edellyttää henkilöiden ja organisaatioiden tuntemusta arvomaailman jakamista/ymmärtämistä tavalla, jonka saavuttaminen ei ole mahdollista kertaluonteisessa tai satunnaisessa yhteistyössä. (TT 2003.)

2.4 Katsaus aiempiin tutkimuksiin ja toteutuneisiin koulutushankkeisiin

Itä-Suomen yliopiston *Aluekehityksen strategisen osaamisen vahvistaminen* -kehittämishankkeen yhteydessä järjestetty, pohjoiskarjalaisille aluekehittäjille suunnattu Tulevaisuusohjelma PK2030 toteutettiin vuosina 2008–2010. Ohjelman tavoitteena oli lisätä maakunnan kehittäjien verkostoitumista sekä tukea Pohjois-Karjalan maakuntaohjelman ja -suunnitelman valmistelua. Skenaarioita ja tulevaisuuspolkuja Pohjois-Karjalaan vuonna 2030 -raportin tiivistelmässä todetaan, että PK2030-ohjelma on edistänyt osallistujien verkostoitumista. Erityisesti benchmarking-matkat Eurooppaan nähtiin verkostoitumista edesauttavina. (Sivonen 2010.)

Vuosina 2005–2008 toteutettiin Ylivieskan ja Raahen seutukuntien alueella sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille suunnattu *Hyvinvointiyrittäjyys -koulutushanke*. Tämän koulutushankkeen tavoitteena oli lisätä tietoa hyvinvointiyrittäjyydestä ja sen tuomista mahdollisuuksista sekä synnyttää uusia hyvinvointialan yrityksiä. Osallistujat olivat sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia, jois-

ta suurella osalla oli vahva työhistoria ja asiaosaaminen hyvinvointialalta. Koulutus toteutettiin muutaman kerran kuukaudessa järjestetyillä kontaktipäivillä. Koulutushanke edesauttoi neljän uuden hyvinvointialan yrityksen perustamista alueelle. Osallistujat kokivat koulutuksen vahvuuksina erityisesti sen tarjoaman verkostoitumisen mahdollisuuden. Kontaktipäivien anti todettiin myös erittäin hyväksi, mutta kontaktipäivien määrä aiheutti hieman ristiriitaisia tunteita; se mikä on yhdelle sopiva, on toiselle liikaa ja kolmannelle liian vähän. Koulutuksen positiivisesta palautteesta huolimatta työn ohessa kouluttautuminen koettiin raskaaksi, ja tämän takia osa koulutuspäivistä jäi joiltakin osallistujilta välistä. (Limingoja 2008.)

ProAgria Pirkanmaa Ry:n Pirkanmaan kalatalouskeskus toteutti vuonna 2008 Ammattikalastajien koulutushankkeen, jonka tavoitteena oli parantaa ammattikalastuksen toimintaedellytyksiä ja elinkeinon osaamista Pirkanmaalla ja Kanta-Hämeessä. Lisäksi hankkeen tarkoituksena oli edistää ammattikalastajien yhteistyötä ja verkostoitumista. Koulutuksen kohderyhmänä olivat pää- ja sivutoimiset ammattikalastajat ja heitä osallistui koulutuspäiville kymmenen. Osallistujien tietotaidon ja erityisosaamisen kehittymisen lisäksi koulutus edisti selvästi kalastajien yhteistyötä ja verkostoitumista. Tämän katsottiin olevan tärkeää, sillä ammattikalastuksen harjoittamisen olosuhteet ovat muuttuneet ja yhteistyötä yrittäjien välillä tarvitaan. (ProAgria Pirkanmaa Ry.)

Ammatillista kehittymistä ja osaamisen uudistamista koskeviin tutkimuksiin ja hankeraportteihin tutustuttaessa voidaan todeta, että ammattialasta riippumatta verkostoituminen koetaan erittäin tärkeänä osana nykypäivän työelämässä toimimista. Koulutushankkeisiin, joiden tavoitteena on kehittää ammatillista osaamista, osallistuminen vaikuttaa hyvältä väylältä laajentaa verkostoja. Työn ohessa kouluttautumisen mielekkyyttä syö se, että aika ei työtehtävien hoitamisen lisäksi tahdo riittää koulutuksen tehokkaaseen hyödyntämiseen. Juuri työkii-reiden vuoksi osa Ammattikalastajien koulutushankkeenkin kohderyhmästä ei voinut osallistua koulutukseen.

3 Työn tavoitteet ja tutkimustehtävät

Opinnäytetyö keskittyy tutkimaan hankkeen vaikutuksia asiantuntijuuden kehittämisen näkökulmasta. Tutkimuksen tavoitteena on saada tietoa siitä, millaisena Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushankkeeseen osallistujat ovat kokeneet koulutuksen omaa oppimistaan ja ammatillisen osaamisensa uudistamista ajatellen. Lisäksi tavoitteena on, että tutkimustuloksia voidaan hyödyntää Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushankkeen loppuraportoinnissa. Toiveena on myös, että tutkimus tarjoaa käyttökelpoista materiaalia tulevien, maaseudun kehittämiseen liittyvien, koulutushankkeiden toteutusta varten.

Tutkimustehtävät ovat seuraavia:

- Ovatko osallistujat kokeneet, että Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke on kehittänyt heidän ammatillista osaamistaan?
- Millaisina Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushankkeeseen osallistuvat henkilöt ovat kokeneet koulutuksen aikana käytetyt työskentelymallit oman oppimisensa näkökulmasta?
- Millainen merkitys verkostoitumisella/verkostoilla on pohjoiskarjalaisten maaseutualan toimijoiden työn kannalta sekä miten Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke on edistänyt osallistujien verkostoitumista?

Tutkimus koskee ainoastaan Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanketta ja tutkimuksen tuloksia vertaillaan aihepiirin aiempiin tutkimustuloksiin.

4 Tutkimuksen toteuttaminen

4.1 Laadullinen tutkimus ja tapaustutkimus

Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus perustuu ihmisten kykyyn ymmärtää toisiaan, siihen kuinka haastattelija/tiedonhankkija ymmärtää haastateltavaa/tiedonantajaa ja siihen kuinka tutkimusraportin tarkastelijat ymmärtävät tutkijaa (Tuomi & Sarajärvi 2003). Metsämuurosen (2006, 82) mukaan laadullinen tutkimusprosessi on pitkälti tutkijan omaan intuitioon, tulkintaan, järkeilykykyyn sekä yhdistämis- ja luokittamisvalmiuksiin perustuvaa; samasta aineistosta on monta tapaa tehdä päätelmiä, jopa ristiriitaisia sellaisia.

Kvalitatiiviselle tutkimukselle tyypillinen piirre on, että aineiston hankinnassa suositaan tutkimusmenetelmiä, joilla saadaan tutkittavien näkemykset ja näkökulmat esille. Tässä opinnäytetyössä tutkimusmenetelmänä on puolistrukturoitu teemahaastattelu.

Tiedonhankinnan strategiana tässä opinnäytetyössä on tapaustutkimus, *case study*, joka mahdollistaa monipuolisen tiedonkeruun tietyistä tapauksesta (tässä yhteydessä Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke vaikutuksineen). Tapaustutkimus voidaan määritellä empiiriseksi tutkimukseksi, joka tutkii nykyistä tapahtumaa tai ihmisiä tietyssä ympäristössä käyttäen monipuolista ja monipuolisilla tavoilla hankittua tietoa asiasta (Metsämuuronen 2008, 16). Tosin sanoen empiirinen tutkimus on kokemusperäistä tutkimusta, joka perustuu tutkijan tekemiin havaintoihin tutkittavasta aiheesta.

Tapaustutkimus keskittyy ainoastaan yhteen tapaukseen, jonka takia ongelmaksi muodostuu tutkimustulosten yleistäminen (Metsämuuronen 2006, 92).

Onhan totta, että jokainen tapaus on erilainen, vaikka ne miten lähellä toisiaan olisivatkin. Vaikka eri tapauksia tutkittaessa voi löytyä tapauksia yhdistäviä piirteitä, tapaustutkimuksen tarkoitus tulee olla tietyn tapauksen ymmärtäminen ennen kuin yleistysten etsiminen. (Stake 2000, 238. Metsämuurosen 2006 mukaan).

Tapaustudkimukset ovat usein ”askel toimintaan”. Niiden lähtökohta on usein toiminnallinen ja niiden tuloksia myös sovelletaan usein käytännössä. (Metsämuuronen 2008, 17).

Tämän opinnäytetyön lähtökohta on nimenomaan toiminnallinen, sillä tavoitteena kerätä tietoa siitä, millaisena Maaseudun Tulevaisuusriihen koulutus on koettu osana osallistujien ammatillista kehittymistä ja verkostoitumista, sekä saada käyttökelpoista tietoa tulevia koulutushankkeita varten.

4.2 Haastateltavien valinta

Haastateltavat eli henkilöt joiden kokemuksia koulutushankkeesta tutkittiin, olivat tässä tapauksessa Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushankkeeseen osallistuneita maaseutualan ammattilaisia ja maaseudun kehittämistyössä toimivia pohjoiskarjalaisia ihmisiä. Koulutuksen lokakuussa 2010 aloitti 43 henkilöä, joista tällä hetkellä on koulutuksessa mukana 41. Nämä henkilöt tulevat hyvin erilaisista organisaatioista ja työskentelevät eri asemissa. Mukana on virkamiehiä, tutkijoita, opiskelijoita, opettajia ja yrittäjiä.

Koulutuksessa tällä hetkellä mukana olevista 41 henkilöstä valitsin tutkimusryhmään, josta lopulta valitsin haastateltavat, 39 henkilöä. Syy kahden henkilön karsimiseen oli tämän tutkimuksen Pohjois-Karjala-näkökulma, eli haastateltavien tulee toimia Pohjois-Karjalan alueella.

Kaikki Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushankkeeseen osallistujat on jaettu heti koulutuksen alussa kahteen ryhmään, jotka ovat edelleen jakautuneet yhteensä kymmeneen eri teemaryhmään (taulukko 2).

Taulukko 2. Teemaryhmät

Koulutusryhmä 1	Koulutusryhmä 2
1. Tiedonhallinta	1. Luonnonvarat
2. Maaseudun imago	2. Ilmastonmuutos ja ekologiset uhat
3. Ympäristöosaaminen	3. Bioteknologia
4. Uudet energiaratkaisut	4. Väestön ikääntyminen
5. Palveluyhteiskunta 2.0	5. Biotalous

Tähän tutkimukseen haastateltavat valittiin siten, että saatiin mahdollisimman kattava otanta *hallinnossa, koulutus- ja neuvontatyössä sekä ”kenttätyössä” toimijoista* (taulukko 1, s. 6). Tämän lisäksi haastateltavat pyrittiin valitsemaan mahdollisimman tasaisesti eri teemaryhmistä, jolloin tutkimuksessa saatiin koulutukseen osallistuneiden henkilöiden ammatillinen tausta paremmin esille.

Jotta haastateltavien valinta tapahtuisi mahdollisimman puolueettomasti, suoritettiin se satunnaisotannalla. Otanta tapahtui siten, että jokaisen koulutukseen osallistujan nimi kirjoitettiin paperille, jonka toiselle puolelle merkittiin henkilön koulutusryhmä sekä teemaryhmän numero. Suoritimme otannan Helena Puhakka-Tarvaisen kanssa siten, että paperit oli sijoitettu pöydälle numeropuoli ylöspäin ja valinta tapahtui näkemättä papereita. Jos näytti siltä, että samasta ryhmästä/teemaryhmästä alkaa tulla liikaa haastateltavia, valitsimme uuden henkilön tilalle ilman, että missään vaiheessa olisimme tienneet keneen valinta osui aikaisemmin.

Haastateltavaksi valikoituneille henkilöille lähetettiin sähköposti, jossa kuvattiin lyhyesti tämän opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet, sekä pyyntö suostua haastateltavaksi. Kahta lukuun ottamatta kaikki haastateltaviksi valikoituneet henkilöt suostuivat haastatteluun. Kieltäytyneiden tilalle valittiin uudet henkilöt samalla menetelmällä kuin alkuperäiset haastateltavat.

4.3 Teemahaastattelu ja teemahaastattelujen toteutus

Puolistrukturoitu teemahaastattelu ottaa huomioon sen, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamansa merkitykset ovat keskeisiä. Puolistrukturoitu haastattelu ei ole yhtä vapaa kuin syvähaastattelu, mutta antaa valmiista haastattelulomakkeesta ja kysymysten asettelemisesta huolimatta mahdollisuuden laajempaan vuorovaikutukseen haastattelijan ja haastateltavan välillä. Kokemuksen tutkimiseen ja kuvailemiseen teemahaastattelu sopii hyvin, sillä sille on ominaista, että haastateltavilla on kokemuksia samankaltaisista tilanteista. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 48.)

Puolistrukturoidulle haastattelumenetelmälle on ominaista, että jokin haastattelun näkökohta on lyöty lukkoon, mutta ei kaikkia. Esimerkiksi Eskolan ja Suorannan (1998, 87) mukaan puolistrukturoidussa haastattelussa kysymykset ovat kaikille samat, mutta vastauksia ei ole sidottu vastausvaihtoehtoihin, vaan haastateltavat voivat vastata omin sanoin. Robson (1995, Hirsjärvi & Hurme 2000, 47 mukaan) puolestaan näkee, että kysymykset on määrätty ennalta, mutta haastattelijalla voi vaihdella näiden sanamuotoa.

Opinnäytetyössä aineiston keräämiseen käytetty haastattelurunko (liite 2) oli kaikille haastateltaville sama, mutta koska jokainen haastattelu eteni omalla tavallaan, haastattelurunkokin ”eli” jokaisessa haastattelutilanteessa siten, että se palveli haastattelun tarkoitusta eli tiedon hankintaa mahdollisimman hyvin. Haastattelijan oli mahdollisuus esittää lisäkysymyksiä ja haastateltavalla oli mahdollisuus täydentää vastauksiaan läpi haastattelun.

Yksilöhaastattelut toteutettiin teemahaastatteluina yhdeksälle (9) Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushankkeeseen osallistuneelle henkilölle. Ensimmäinen yhteydenotto haastateltaviin tapahtui 9.2.2012 sähköpostitse. Tämän jälkeen sovittiin kunkin haastateltavan kanssa haastattelupaikka ja -aika tilanteen mukaan. Ensimmäinen haastattelu toteutettiin 14.2.2012 ja viimeinen 10.4.2012. Lähes kaikissa haastatteluissa paikaksi valikoitui haastateltavan työpaikka. Haastattelutilanteessa oli apuna nauhuri, jonka käytöstä ilmoitettiin haastateltaville jo ensimmäisessä yhteydenotossa. Haastattelutilanteessa ei ollut läsnä muita kuin haastattelijja ja haastateltava.

Haastattelut olivat kestoltaan noin 25–45 minuuttia. Tänä aikana käytiin läpi haastattelurunko, sekä esitettiin tilanteen mukaan lisäkysymyksiä, joiden avulla saatiin avattua vastauksia paremmin. Ennen varsinaista tutkimusaineistona käytettävää osuutta haastattelurunko sisälsi muutamia taustoittavia kysymyksiä haastateltavan koulutustaustasta, työhistoriasta sekä suhteesta pohjoiskarjalaiseen maaseutuun. Tämän jälkeen alkoi varsinainen tutkimusaineiston keruu, joka sisälsi kolme pääteemaa: *Koulutus*, *Projektissa oppiminen* ja *Verkostoituminen*. Haastattelutilanne pyrittiin pitämään keskustelevana ja avoimena.

Ennen varsinaisia haastatteluja hankin kokemusta haastattelijana olemisesta koehaastattelun muodossa. Tämä oli itselleni hyvin tärkeää, koska minulla ei ollut aikaisempaa kokemusta haastattelijan roolista ja hieman arastelin ensimmäistä varsinaista haastattelua. Tällä tavoin sain myös käsityksen haastatteluun tarvittavasta ajasta. Koehaastattelussa haastattelurunko todettiin toimivaksi, eikä siihen tullut muutoksia.

4.4 Aineiston käsittely ja analyysi

Jokainen haastattelu litteroitiin tietokoneelle Word-ohjelmistolla sanatarkasti, jättäen kuitenkin hymähdykset, naurahdukset, tauot ynnä muut asiaan kuulumattomat lausahdukset kirjaamatta. Litterointi suoritettiin mahdollisimman pian kunkin haastattelun jälkeen. Aineistoa kertyi yhteensä 78 yksipuolista sivua (A4).

Aineiston analyysi alkoi jo kirjoitusvaiheessa, mutta litteroinnin valmistuttua aineisto käytiin läpi useaan otteeseen, pikkuhiljaa merkityksellistä tietoa etsien. Jokaista tutkimustehtävää varten valittiin värikynä, jolla aineistosta alleviivattiin kuhunkin liittyvät vastaukset. Vastaukset koottiin erillisille papereille, ja ne yhdistettiin kokonaisuuksiksi. Näiden kokonaisuuksien avulla saatiin käsitys siitä, mitä mieltä haastateltavat olivat mistäkin asiasta ja mitkä olivat keskeisimmät huomiot.

Aineiston analysoinnissa käytettiin induktiivista eli aineistolähtöistä päättelyä. Haaparannan ja Niiniluodon (1993, 56) mukaan induktiivinen päättely ei välttämättä ole totuutta säilyttävää, eikä siten loogisesti pätevää, mutta kuitenkin mahdollisesti tietoa laajentavaa. Tässä opinnäytetyössä tämä tarkoittaa, että päättelyn perusteella saamme tietoa siitä, minkälaisena Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushankkeen toimintamallit on koettu ja mitä olisi hyvä ottaa huomioon vastaavanlaisia koulutushankkeita suunniteltaessa.

Kun aineistosta tehdään induktiivisia päätelmiä, tutkijan kyky ymmärtää asioita määrittelee omalta osaltaan paljonkin tutkimustuloksia. Opinnäytetyön tuloksia tarkasteltaessa onkin muistettava, että ne eivät tutkimusmenetelmästä ja analysointitavasta johtuen ole aukottomia, eikä niistä näin ollen voida tehdä laajoja yleistyksiä.

5 Tutkimuksen tulokset ja tulkinta

5.1 Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke ammatillisen osaamisen kehittäjänä

Tutkimusta varten kerätty aineisto osoittaa, että suurin syy koulutukseen hakeutumiselle oli selkeästi uusien ideoiden ja näkökulmien hakeminen ja samalla oman ammattitaidon kehittäminen. Haastateltavien ennakko-odotukset koulutuksen suhteen liittyivät pääasiassa mielenkiintoon ja huoleen maaseudun tulevaisuutta kohtaan.

Sillä tavalla se käytännön maaseutukehittäminen kiinnostaa kyllä ja kiinnostaa, että millä tavalla semmosta niinkun korkeakoulutuksen kautta hankittua osaamista vois jotenkin myös jalostaa maaseudun hyväks (H1)

No sellai et aina sais vähän uusia ajatuksia, että jos sitä omaa työtään vaan hoitaa vanhoilta pohjilta ni ideat loppuu (H9)

Että saataisiin uusia ideoita ja ajatuksia tähän maaseudun kehittämiseen, suuntaviivoja minne päin ollaan menossa (H5)

Se oli semmonen sauma, että jottain uutta evästä tarviis asioihille ja siinä oli semmonen hyvä suuntautuminen tuonne tulevaisuuteen (H4)

Tämän oman työni kannalta olin niinkun huolissani siitä, että miten se oikeesti se maaseutu tulevaisuudessa on ja makaa (H7)

Et oikeesti kiinnostaa se, että mitä maaseudulle on tapahtunut ja toisaalta mitkä on ne suuntaviivat tulevaisuuteen (H8)

Kaikki haastateltavat kokivat, että hankkeen koulutus on antanut tukea heidän ammatilliseen osaamiseensa ja toimintaansa. Neljä haastateltavaa mainitsi, että oma tietoisuus maaseudun kehittämisestä ja siihen liittyvistä asioista on laajentunut. Uusien verkostojen ja tuttavuuksien tuoma tuki koettiin myös tärkeäksi, tämän mainitsi kolme haastateltavaa. Lisäksi koulutuksen koettiin vahvistaneen omia käsityksiä maaseudun kehittämisestä sekä tuoneen itseluottamusta omiin kykyihin ja ammattitaitoon.

Kahdeksan haastateltavaa koki, että on voinut hyödyntää koulutuksen aikana saamiaan oppeja konkreettisesti omassa työssään. Kolme haastateltavaa koki saaneensa konkreettista hyötyä hanketyöhön; koulutus on herättänyt uusia hankeideoita ja muutamiin vireillä oleviin hankkeisiin on saatu vahvistusta siitä, että ollaan menossa oikeaan suuntaan. Lisäksi koulutus on rohkaissut lähtemään mukaan uusiin hankkeisiin.

Se on vahvistanu sitä, että oikeella asialla on oltu ja tavallaan, että sille on olemassa tukke muualtakin (H4)

Meillä lähti nyt liikkeelle oma kehittämishanke ja siinä sitä on kyllä pystyny hyödyntämään niin koulutuksessa tulleita tietoja, kun sitten myös verkostoja joita siellä kautta edelleen tulee tutuiksi (H8)

Hankkeitakin on tulossa, mihin mä oon lähdössä mukaan myös tätä kautta sitten (H3)

Maaseutuun ja maatalouteen liittyvän tiedon lisääntyminen koettiin laajalti koulutuksen tuomaksi konkreettiseksi hyödyksi. Tähän liittyi esimerkiksi uuden tiedon soveltaminen yksityisyrittäjyyteen, uuden tiedon eteenpäin vieminen muun muassa tulevaan maaseudun kehittämisohjelmaan ja sidosryhmille, sekä oman ammatillisen sanavaraston laajentuminen vierailevien luennoitsijoiden ja asiantuntijoiden ansiosta.

Ku semmosia eri alan asiantuntijoita kuunnellaan ja sitten kuunnellaan vielä tämmösiä jotka on vähän niinkun enemmän kuin normaalisti tulevaisuuteen suuntautuvia, ni siellä on semmosia sanoja joita he puhuu ihan niinkun ne ois yleistä sanavarastoa, ni ehkä semmosta, että tunnistaa sitten joitain asioita (H9)

Hirveesti on saanu niinku semmosta konkreettista käytännön toimijan tietoo liittyen tähän maaseutuun ja maatalouteen (H1)

Oikeestaan työhön liittyen ja vähän yksityisyrittäjyyteen on tullu kyllä uutta tietoo, että voi soveltaa ihan suoraan ja käyttää hyväksi (H6)

Projektissa oppiminen koulutusmuotona koettiin pääosin toimivaksi tavaksi opiskella. Suurimmaksi ongelmaksi lähes jokaisella haastatteluun osallistuneella oli muodostunut ajanpuute, mikä vaikutti koulutuksen täysipainoiseen hyödyntämiseen. Oman työn ja koulutuksen yhdistäminen on vaatinut välillä ponnisteluja, mutta kuitenkin koettiin, että nimenomaan projektimuotoinen oppiminen sopii työelämän ohella kouluttautumiseen. Kaksi haastateltavaa mainitsi myös, että koulutus olisi ehkä ollut helpommin hahmotettavissa ja hallittavissa, jos se olisi toteutunut tiiviimmällä aikataululla.

Hirnu hyvä niinkun minusta ollu ja sillei et se niinkun istuu hyvin tähän työelämään (H7)

Kun tälle vaan olis enemmän aikaa niinkun sitten uhrata ja paneutua niinkun eri asioihin niin sais vielä enemmän irti (H6)

Sehän on just sillä tavalla hyvä, koska se ei oo semmonen kiveen hakattu juttu, jossa olis lyöty jossakin asiat lukkoon minun puolesta, vaan että sehän kehittyy (H2)

Se joustaa ajallisesti ja paikallisesti ja asioitten suhteen, se on ihan nemuoto semmosella ajatuksella, että ei oo mikkään tämmönen kiinteä juttu (H2)

No se on aika hyvä tämmöselle töissä käyvälle, että tietyllä tavalla välillä hyvä vähän punnertaa ... sit se ei muuna aikana oo sitten niinkun rasite (H5)

En nyt osaa oikein sanoo oisko se ollu itelle paremmin hahmotettavissa, jos se ois ollu vähän tiiviimmässä aikataulussa ... mut toisaalta antaahan se aikaa myös ajatella ja kerätä tietoa (H1)

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että työskentelytapa on ollut oman oppimisen kannalta tehokas. Koska ihmiset eivät ole oppijina kaikki samanlaisia, oli myös tässä tutkimusaineistossa havaittavissa suuria eroja siinä, kuinka tämän koulutusmuodon tapa tukea omaa oppimista koettiin. Aineistosta nousi kuitenkin esiin muiden, samaan koulutukseen osallistuvien, taustatuen merkitys opiskelun aikana. Muutenkin omien verkostojen ja myös koulutuksen vetäjien merkitys oman oppimisen tukena koettiin tärkeäksi.

Tulee ensimmäisenä mieleen tämä verkosto tai se porukka mikä siinä Maaseuturiihi – porukassa on, niin tuota se varmasti tukkee sitä oppimista. Sit toki kouluttajat tukkee sitä, vetäjät tukkee, mut että taustavaikutus mikä sillä on sitten toisten osallistujien kautta niin on tosi hyvä (H8)

Jotenki on tullu semmonen niinkun aina nyt kun yksin pähkäilee jotain asiaa, että miks ihmeessä mie mietin tätä yksin, et miepä laitan muutamalle kaverillekkii tästä sähköpostin (H7)

Semmonen hedelmällinen aluekehitystyö kuitenkin loppujen lopuks lähtee niinku ihmisistä ja ihmisten välisistä suhteista (H1)

Kyllä se minulle tommonen työskentelytapa sopii ihan, että se on kehittyneempi muoto luntaamisesta (H9)

Kehittämissideoitakin löytyi, muun muassa yhteistoiminnallista oppimista toivottiin hyödynnettävän enemmän, esimerkiksi enemmän ryhmätyöskentelyä. Lisäksi esiin nousivat ”*passiiviluennot*”, eli luennot joiden antia ei puitu jälkikäteen ja näin ollen ne jäivät osittain tehottomiksi.

Siinä ois vielä voinu tehokkaammin hyödyntää jotain yhteistoiminnallista oppimista ja jonkun verran siinä semmosta hyödynnettiin, että yks ottaa yhen asian selville, toinen toisen ja kerrotaan sitten toisillemme ja tehään sitten se synteesi, et semmosta yhteistyötähän se opettaa (H9)

Kysyttäessä haastateltavilta koulutuksen tähän asti herättämiä ajatuksia, päällimmäiseksi nousi toive siitä, että toiminta osallistujien välillä ei päättyisi samalla, kun koulutus päättyy. Verkostoituminen ja ihmisiin tutustuminen on tutkimusaineiston mukaan ollut koulutuksen parhainta antia, ja toive on, että koulutuksen mukanaan tuomia kontakteja voitaisiin hyödyntää myös jatkossa. Ilmaan heitettiin esitys siitä, että koulutukseen osallistuneista henkilöistä voitaisiin tehdä lista, johon kukin saa vapaaehtoisesti kertoa omasta osaamisestaan. Näin uudet tuttavuudet eivät unohtuisi niin helposti, vaan yhteistyön jatkumisen mahdollisuuksia parannettaisiin.

Ei se aina se kaikki viimeisin oppi tule sieltä luennoitsijalta, se voi tulla niiltä toisilta osallistujilta (H2)

Ajanpuutteen vuoksi oma työpanos ja koulutukseen paneutuminen nousivat esille asioina, joista oltiin selkeästi pahoillaan. Koulutuksen vaativuus ja suuri työmäärä koettiin myös hienoisena haasteena, erityisesti koulutuksen alkuvaiheessa konkretian puute vaikeutti liikkeelle lähtöä. Koulutuksen edetessä tavoitteiden koettiin kuitenkin selkenevän, eikä yksikään haastateltavista ole kokenut koulutukseen osallistumista hyödyttömäksi.

5.2 Osallistujien kokemuksia koulutuksen aikana käytetyistä työskentelymalleista

5.2.1 Tiekarttatyöskentely

Kuusi haastateltavaa koki, että tiekarttatyöskentely on ollut oman oppimisen kannalta tehokas tapa toimia. Heistä muutama totesi, että erityisesti alussa tiekartan runkoa oli hyvin vaikea hahmottaa, mutta koulutuksen edetessä ajatukset selkeytyivät, ja tiekarttatyöskentely helpottui. Kolme haastateltavaa koki, että tiekarttatyöskentely oli jollain tavalla liian kaukana käytännöstä ja tuotokset jäivät näin ollen vaatimattoman ja kaukaisen tuntuiseksi.

No olihan siinä niinkun oma hankaluutensa ikäänkun hahmotto sitä, että no siis mikä tämä harittava ruudukko on (H2)

Ei se nyt ihan tyhjään männy, ei ollenkaan ei voi niin sanoo, mutta että se pikkusen jäi sillei niinkun tuntu, että tää on nyt jotekin vajaata tää homma (H2)

Sähköpostilla aina kuka millonkin on kerinny tehdä ni sit se aina lähettää sen kaikille, et se on aina sit se viimesin versio mihin joku taas kirjottaa lissää, ja vähän eri värejä ja tämmöstä on käytetty, että pysyttään erottamaan mikä on muutosta edelliseen, että hyvin se on toiminu ihan (H7)

Siinäki se vuorovaikutus on paras, että jos ite tuottaa jotakin, niin sitten toinen tarttuu siihen ja jalostaa sitä (H1)

Kyllä kieltämättä tuollein hyödyllinen, kyllä siinä joutuu paneutumaan siihen substanssiin ... ja sitä kautta toki ku joutuu tiivistämään, että mikä siinä on olennaista asiaa ja todellakin vakavasti otettavissa tulevalle ohjelmakaudelle (H6)

Se on ehkä liian jotenkin teoreettinen, vaikka se on ehkä olevinaan yksinkertainen (H3)

Kahdeksan haastateltavaa totesi, että asiantuntijoiden teemaryhmille pitämät sparraustilaisuudet koettiin tiekarttatyöskentelyn kannalta merkityksellisiksi ja niiden katsottiin vievän työtä eteenpäin ja konkretisoivat sitä. Ainoastaan yksi haastateltava ei ollut varma siitä, veikö sparraus tiekarttaa eteenpäin, mutta piti sitä kuitenkin mielenkiintoisena keskustelutilaisuutena. Ilman erikseen kysymistä kaksi haastateltavaa mainitsi, että sparraustilaisuuksia olisi ollut hyvä olla enemmän kuin yksi.

5.2.2 Henkilökohtainen syventymisasihe

Henkilökohtainen syventymistehtävä koettiin tutkimusaineiston mukaan helpommaksi ja yksinkertaisemmaksi kuin tiekarttatyöskentely. Toisaalta taas kävi ilmi, että henkilökohtaista tehtävää ei koettu niin tärkeäksi koulutuksen kannalta kun ryhmätyötä. Tämä johtuu ainakin osittain siitä, että henkilökohtaisia tehtäviä ei ole tarkoitus julkaista missään, ja ne hyödyttävät lähinnä ainoastaan tekijäänsä.

Kahdeksan haastateltavaa totesi, että heidän oma henkilökohtainen syventymistehtävänsä linkittyy vahvasti työelämään ja on jopa konkreettinen osa sitä. Työ ja henkilökohtainen tehtävä on useassa tapauksessa yhdistetty niin, että työhön kuuluva tehtävä on otettu omaksi syventämisasiheeksi.

Aika itsenäinen työ, että en usko että ois huonompi lopputulos ollu, vaikka sitä ei ois tehnykkään, mutta sehän voi vaihella yksilöllisesti (H9)

Mutta sitten se, että minä henkilökohtaisesti sen työstän, ni sitten jos se jääpi vaan pelkästään miulle, eikä se saa jatkoelloo tässä millään tavalla, ni sit se on vähän vaan niinkun miun sivistämistä (H2)

Mie näkisin kyllä, että se ryhmätyö on niinku paljon tarpeellisempi (H1)

No minä otin sen tehtävän suoraan elävästä elämästä, eli mä tein hankesuunnitelman ja käytin jommin kummin päin hyväksi joko tätä syventymistehtävää siinä hankesuunnitelmassa, tai ehkä enemmänkin sitä hankesuunnitelmaa täs syventymistehtävänä (H8)

Kaiken kaikkiaan henkilökohtainen syventymisasihe katsottiin lähinnä omaa oppimista palvelevaksi, eikä niinkään hankkeen tavoitteita tukevaksi. Suoranaista negatiivista palautetta siitä ei kuitenkaan tullut, joten voidaan päätellä, että omaa oppimista ilman, että siitä seuraa mitään suurempaa, pidetään myös arvossa.

5.2.3 Opintomatkat (benchmarking)

Kaikki haastateltavat kokivat opintomatkat oman oppimisen kannalta hyödyllisinä. Uusien ideoiden hakeminen ja erilaisten toimintamallien näkeminen palvelevat omaa ammatillista osaamista, ja tämä käy selville myös tutkimusaineistosta. Yksi haastateltava mainitsi myös, että yllättyi ulkomaanmatkalla siitä, kuinka hyvin hallitsee englannin kielen. Kaksi haastateltavaa näki opintomatkat hyödyllisinä lähinnä verkostoitumisen ja osallistujien ryhmäytymisen kannalta.

Ulkomaanmatka, ni sille minä annan kymmenen pistettä, se osu kyllä ihan kohalleen ja vielä tähän meiän teemaryhmään (H2)

Sinänsä ne matkat on ollu tosi onnistuneita ja mukavia ja sillä tavalla, että sekin tuopi siihen tavallaan semmosta vähän niinkun vahvuutta siihen verkostoitumiseen, että ollaan kuitenkin vähän eri puolilta ja silleesti, että nähhään niinkun erilaisia toimintatapoja ja muita (H7)

Ne (matkat) on just minusta yks parhaita, että nimenomaan pitää käyä ulkopuolella oman alueen ehtimässä niitä uusia ratkasuja, kun niitä aina millon missäki päin maailmaa keksitään tai Eurooppaa tai vaikka Suomeakin, ei niitä muuten tänne tule niitä uusia juttuja ... sit-

ten kun täällä sovelletaan vielä omalla tavalla, ni sit niistä voi kehittyä jotain (H5)

Kolme haastateltavaa nosti esille sen, että kunnollinen benchmarking vaatii työtä ennen ja jälkeen matkan. Kohdemaahan ja -paikkoihin etukäteen tutustuminen, sekä mahdollisesti etukäteen lähetetyt kysymykset vierailukohteisiin tehostavat vierailuja, koska paikanpäällä ei tarvitse käyttää aikaa ns. alustukseen, vaan voidaan mennä suoraan asiaan. Tähän olisi toivottu enemmän tukea koulutuksen järjestäjiltä.

5.2.4 Vaihtuva työskentely-ympäristö

Haastateltavat kokivat vaihtuvat työskentely-ympäristöt koulutuksen aikana pääasiassa hyvänä asiana, ainoastaan kaksi haastateltavaa ei katsonut vaihtuvilla paikoilla olevan merkitystä koulutuksen annin kannalta. Opiskelun katsottiin olevan virikkeellisempää ja elävämpää, kun työskentely-ympäristöt vaihtelevat ja samalla opitaan myös tuntemaan erilaisia paikkoja ympäri maakuntaa.

Tavallaan niinku tulee kaks karpästä yhdellä iskulla, elikkä näkköö vähän tätä maakuntaa niinku muutenkin (H7)

Ne paikka-asiat on ihan hyvä, että ei aina olla samassa paikassa, koska kaikki vaikuttaa kaikkeen, niinkun minkälainen paikka on ja minkälainen ruoka ja kaikki mitä siellä ympäristössä tapahtuu (H4)

Se on just hyvä, että vaihtuu, tuo semmosta elävyyttä siihen (H5)

Siis miusta on mukava nähä niitä paikkoja ,ei siinä mitää, mutta en mie sitä erityisenä plussana näe (H1)

Nää vaihtuvat paikat, sehän on tietysti hieno juttu, mutta sitten ois voinu käyä vähän näitten osallistujien työpaikoilla myöskin, mutta nää oli nyt kuitenkin jottain niinkun ulkopuolisia paikkoja (H2)

Vaihtuvat työskentely-ympäristöt koettiin myös oikeudenmukaisiksi, sillä koulutukseen osallistui henkilöitä eri puolilta maakuntaa. Kehittämisehdotuksena esiin nousivat osallistuneiden työpaikat/organisaatiot, joiden tiloja olisi voinut

hyödyntää koulutuspaikkoina, ja samalla olisi päässyt tutustumaan niihin muutenkin.

5.2.5 Verkkoympäristö

Verkkoympäristö ELGG koettiin selkeästi vaivalloiseksi käyttää. Ajankäyttäminen uuden ohjelmiston opettelemiseen ei kiinnosta, kun olemassa on jo vanhoja ja tutumpiakin verkko-opiskelun pohjia. Lisäksi verkkoympäristön käytön koettiin olevan liian vapaaehtoista, jotta siihen olisi viitsinyt paneutua, sillä samat asiat hoituvat helpommin ja nopeammin sähköpostilla. Tuloksiin vaikuttaa myös se, että monella haastateltavalla arkityö on suureksi osaksi tietokoneen äärellä työskentelemistä, joten verkko-opiskelu vapaa-ajalla ei kiinnosta.

Kyllä se nyt jäi ihan täysin syrjään, mut ehkä sen siitä näkkee, että ne oli kuitenkin ne toiset ihmiset ja ne toiset opiskelijat ja niitten niinkun fyysinen näkeminen ja haastattelu ja tarinointi ni se vielä tärkeempi ku se verkko (H2)

Ei sitä oo tullu käytetty, et se minusta se ei vaan toimi, et se pitäis olla aika tiivis se jakso, et se onnistuis tietokoneen kanssa. Tietysti kaks kuukautta pitää taukoa ja missäs se salasana on, no eipähän tuota taia tarvitakkaan (H5)

Mulla ei oo niinku mitään mielenkiintoo siihen, en mä oo kertaakaan tainnu avata sitä, toivottavasti siellä ei oo mitään tärkeitä (H3)

Tutkimusaineistosta kuitenkin käy ilmi, että jonkunlainen sähköinen väylä osallistujien välillä olisi hyvä olla olemassa, mutta sen tulisi olla kaikille jo valmiiksi tuttu, tai ainakin tutumpi. Lähinnä kaivattiin keskustelufoorumia, missä osallistujat voisivat jakaa mielipiteitään, ei niinkään tehtävien palautusväylää tai koulutusmateriaalin tallentamispaikkaa.

5.3 Pohjoiskarjalaisten maaseutualan toimijoiden kokemuksia verkostoitumisen ja verkostojen merkityksestä omassa työssään sekä Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke verkostoitumisen edistäjänä

Tutkimustehtävän pohjustukseksi haastateltavilta kysyttiin mitä verkostoituminen käsitteenä heille tarkoittaa. Tutkimusaineistosta saatiin selville, että verkostoituminen käsitetään toimijoiden välisenä yhteistyönä, joka luo puitteet jatkuvalle vuorovaikutukselle. Tämä taas koetaan niin, että kaikesta ei tarvitse työelämässäkään selvittää itse, vaan on jopa suotavaa, että asioihin kysytään mielipiteitä ja neuvoja toisilta ammattilaisilta.

Yks plus yks on aina enemmän kuin kaks (H8)

Siellä pitää olla semmonen joku yhteinen kiinnostus mikä sen verkostoitumisen saa aikaseks (H9)

Se tarkoittaa sitä, että minä en oo yksin, ja että mulla on niinku mahdollisuus kyssyy eri tahoilta eri asioita (H7)

Verkostoituminen on niinkun oikeestaan tämän hetkinen sana tuollein kehittämisen puolella, et siellä pitää olla suhteita kyllä moneen suuntaan, moneen paikkaan (H6)

Se tarkoittaa sitä, että sinulla on joukko ihmisiä tai yrityksiä, yrittäjiä, siis ihmisiä käytännössä jotka sinä tunnet ja tiät, tai tiät ainakin sillä tasolla, että sie rohkenet olla niihin yhteydessä avoimesti (H4)

Kaikki haastatellut maaseutualan toimijat olivat sitä mieltä, että verkostoilla ja verkostoitumisella on heidän oman työnsä kannalta merkittävä, jopa välttämätön rooli. Erityisen tärkeäksi koettiin se, että tiedetään mistä tai keneltä voidaan kysyä neuvoa tarvittaessa. Sen, että tiedetään kuka on kuka, ja kuka työskentelee missäkin, koetaan helpottavan työskentelyä. Kukaan haastateltavista ei kyseenalaistanut verkostojen merkitystä omassa työssään.

Se on jokapäivästä kerta kaikkiaan, että välillä tuntuu, että puuhaanko minä ollenkaan ees omien työkavereiden kanssa vai kenen kanssa tässä puuhataan (H2)

Verkostoituminen on kyllä nyky-yhteiskunnassa a ja o, myös niinkun tämän tiedonhallinnan lisäksi se on hyvä väline, oikeastaan välttämätön väline (H6)

Kaksi haastateltavaa nosti esille sen, että verkostoituminen työelämässä voi olla myös lyhytaikaista, esimerkiksi tietyn projektin mittaista, minkä jälkeen yhteistyö loppuu tai ainakin vähenee merkittävästi. Tämä on ymmärrettävää, koska erilaiset projektit vaativat erilaisia verkostoja, eri alojen asiantuntijoita ja toimijoita. Toisaalta tietyn projektin aikana muodostunut verkosto on kuitenkin edelleen olemassa myös projektin loputtua, joten kynnys ottaa yhteyttä myös muiden asioiden tiimoilta on matalampi.

Verkostoituminen tämän hetken trendisanana on ehkä saanut aikaan myös sen, että ihmisillä on tarve verkostoitua ilman sen suurempaa päämäärää. Toisin sanoen *”verkostoidutaan vain verkostoitumisen takia”*. Tämä harvemmin johtaa hedelmälliseen yhteistyöhön, sillä kuten TT:n raportista (2003) käy ilmi, todellinen verkostoituminen vaatii pitkäaikaista sitoutumista. Tietenkin laaja tuttavapiiri oman alan toimijoista on alku laajalle verkostolle, mutta pelkkää ”hyvän päivän tuttua” ei voida luokitella varsinaiseen ammatilliseen verkostoon kuuluvaksi.

Kaikki tutkimusta varten haastatellut pohjoiskarjalaiset maaseutualan toimijat kokivat, että Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushanke on ainakin jollain tasolla edistänyt heidän verkostoitumistaan. Eniten verkostoitumista koettiin tapahtuneen paikallistasolla, mitä tässä tapauksessa voitaneen pitää melko luonnollisena, sillä koulutushanke on järjestetty pääasiassa paikallistason maaseutualan toimijoille.

Hankkeeseen osallistujat on jaettu kahteen koulutusryhmään (ks. kuvio 2). Tutkimusaineistosta kävi ilmi, että verkostoituminen on tapahtunut pääasiassa koulutusryhmien sisällä, sillä nämä kaksi koulutusryhmää ovat olleet lähiopetuspäivillä pääasiassa eri aikaan sekä tehneet erilliset ulkomaan opintomatkat. Neljä haastateltavaa oli selkeästi sitä mieltä, että osallistujien jakaminen kahteen eri ryhmään esti osallistujien keskinäistä verkostoitumista.

Miun mielestä ois ollu parempi, että se ois ollu yks iso ryhmä alun pitäen, koska se ois edistäny sitä toisten tuntemista ja verkostoitumista. Nythän siellä on ollu tilanteita, että et oo nähny sen toisen porukan kaikkia ihmisiä missään, sulla ei oo mitään havaintoa niistä ja silti ne on käyny sen saman koulutuksen (H4)

Raju kahtia jako totta kai sillä tavalla estää sitä verkostoitumista ja sitten väistämättä sen oman ryhmänsä kanssa tulee tutuksi (H1)

Toisaalta kävi ilmi, että ilman koulutusryhmäjakoja osallistujamäärän olisi täytyntä olla pienempi, sillä ihmisten kyky oppia tuntemaan toisiaan on rajallinen. Liian suuressa ryhmässä myös muodostuu helposti "alaryhmiä", jotka omalta osaltaan saattavat heikentää verkostoitumisen mahdollisuuksia.

Kyllähän sitä koittaa aina sillä tavalla toimii, ettei aina samojen ihmisten kanssa istu eikä samojen ihmisten kanssa haastele, mutta kyllähän liian iso ryhmä aina on este (H2)

Yks iso (ryhmä), josta sit on niitä pieniä ja ehkä sitten pienempi porukka, tai jonkun verran pienempi porukka, et oltais oltu niinku aina yhdessä. Et se ois musta niinku tehokkaampi (H3)

Vierailevat luennoitsijat koulutuspäivillä koettiin tutkimusaineiston mukaan erittäin hyödyllisinä, vaikka varsinainen verkostoituminen heidän kanssaan ei ole ollut suurta. Kuitenkin uusien asiantuntijoiden ja ammattilaisten tapaaminen ja yhteystietojen saaminen ovat ensimmäisiä askelia verkostoitumisen tiellä, yhteydenotto on aina helpompaa, jos on aiemmin tavattu.

Ehkä mulle jäi sitten lainausmerkeissä heidän hyväksikäyttäminen liian vähälle, että periaatteessahan sekin ois mahdollista, että verkostoituis myös näitten luennoitsijoiden kanssa enemmän (H8)

Ulospäin se (verkostoituminen) voi olla just aika lyhytaikasta, jos ei kenellä ole sitten ollu semmosta pitempi aikasta tutkimuskohdetta, että sieltä tarviis tietoo (H9)

Opintomatkat koettiin verkostoitumisen kannalta hyödyllisiksi. Tutkimusaineistossa korostui matkojen merkitys erityisesti koulutusryhmän sisäisen verkostoitumisen edistäjänä, kun taas ryhmän ulkopuolelle verkostoitumisen koettiin jäävän vähemmälle. Kuitenkin suurin osa haastateltavista koki, että kynnyksellä ottaa yhteyttä opintomatkojen kohdeorganisaatioihin ei ole korkea.

Ainakin tämä benchmarkkaus varmasti (on edistänyt verkostoitumista), että kun samassa porukassa pyörii sen lähestulkoon viikon, niin varmasti siinä se ryhmäytyminen toimii (H8)

Tuommoset reissutahan on aina semmosia hyviä juttuja, siellähän voi olla vaikka miten päin ihmisten kanssa tekemisissä, että kyllähän se helpottaa (verkostoitumista) (H2)

Jos miettii sitä verkostoitumista sinne jonnekin Itävaltaan esimerkiksi, ni se ois kyllä tosi mielenkiintoinen, jos nyt näistä sais näitä projekteja aikasiks ni kyllä sen tyyppisten toimijoiden kanssa ois ihan mielenkiintosta jotakin tiedonvaihtoo vähintään tehä (H2)

Opintomatkojen lisäksi vaihtuvat työskentely-ympäristöt ja työskentelytavat koettiin tutkimusaineiston mukaan pääasiassa verkostoitumista edistäviksi tekijöiksi; ainoastaan yksi haastateltava koki, ettei näe yhteyttä työskentely-ympäristön/työskentelytapojen ja verkostoitumisen välillä. Haastateltavat kuvailivat koulutuksen kokonaisuudessaan edistäneen verkostoitumistaan muun muassa seuraavasti:

Varmaan sillei paikallisella tasolla se on niinkun tuonu ihan konkreettista lisäverkostoitumista (H1)

Tässä paikallistasolla edistänyt ihan selkeesti ja siellä on tullu uusia kontakteja (H4)

Kyllä siitä on todella paljon ollu hyötyä verkoston rakentajana ja sitten tämmösten ideoitten heittäjänä ja esille tuojana (H8)

Tällä (maaseudun) kehittämisen puolella kyllä oikeestaan se on avannu aika paljon, kun tässä on joutunu olemaan pois, tässä oikeestaan vähän niinkun pääsee uudestaan mukaan tätä kautta (H6)

Kysyttäessä haastateltavilta minkälaiset muut toimintatavat olisivat voineet edistää verkostoitumista paremmin, nousi esiin seuraavia asioita:

- Tutustuminen osallistujien työpaikkoihin ja toimialoihin
- Luennoitsija myös rahoitusorganisaatiosta
- Selkeämpi/tutumpi verkkoympäristö
- Enemmän ”ohjattua vapaata keskustelua”
- Enemmän lähipäiviä
- Benchmarkingmatka lähiseuduille
- Enemmän vapaata aikaa benchmarking-matkoilla ja lähipäivillä

Vaikka osalle haastateltavista suurin osa mukana olleista henkilöistä oli jo en-tuudestaan tuttuja, koettiin koulutuksesta tästä huolimatta olevan hyötyä verkostoitumisen kannalta. Maaseudun kehittämistyö koetaan sellaiseksi, että siellä ei juurikaan voida toimia ilman verkostoja ja niiden tukea. Maaseudun Tulevaisuusriihen koulutuksen mukanaan tuoma verkostoitumisen mahdollisuus on hyödynnetty, mutta tavallaan on pelko siitä, että uudet kontaktit unohtuvat pian mielestä. Tämän vuoksi toivotaan, että koulutuksen loputtua yhteydenpito ja yhteistyö osallistujien välillä säilyvät.

6 Päätäntä ja pohdinta

6.1 Sisällön ja tulosten tarkastelu

Tutkimustuloksista voidaan todeta, että Maaseudun Tulevaisuusriihi - koulutushankkeeseen osallistuneet henkilöt ovat saaneet koulutuksesta tukea omaan ammatilliseen osaamiseensa ja toimintaansa. Tuki konkretisoituu lisääntyneenä tietoisuutena maaseudusta ja sen kehittämisestä, vahvistuneiden ja kokonaan uusien verkostojen ja kontaktien tuomana tukena sekä lisääntyneenä itseluottamuksena. Koulutuksen mukanaan tuomaa tietoa on tutkimuksen mukaan pystytty hyödyntämään hyvin käytännön työelämässä. Erityisesti hanke-työhön koulutus on tuonut käyttökelpoisia ideoita, ja se on toiminut myös roh-kaisevana tekijänä uusien hankkeiden synnyttämisessä.

Koulutuksen aikana käytetyt työskentelymallit on koettu pääasiassa tehokkaiksi oman oppimisen näkökulmasta. Erityisesti opintomatkat koettiin tehokkaaksi tavaksi oppia. Samankaltainen tulos on saatu myös PK2030-ohjelmassa, jonka tarkoituksena oli lisätä Pohjois-Karjalan maakunnan kehittäjien verkostoitumista. Tutkimuksesta kävi myös ilmi, että tiekarttatyöskentely ja vaihtuvat työskentely-ympäristöt koettiin omaa oppimista tukeviksi työskentelymalleiksi, tai ainakaan niiden ei katsottu liiemmin vaikeuttavan oppimisprosessia. Henkilökohtaisen syventymisaiheen raportointi koettiin melko neutraalina työnä, joka omaa oppimista ajatellen ei ollut yhtä merkittävä kuin esimerkiksi tiekartan työstäminen.

Verkkoympäristö ELGG oli oppimisympäristönä ja työskentelymallina ainut, mikä koettiin oman oppimisen näkökulmasta turhaksi elementiksi tässä koulutuksessa. Kuitenkaan asenteet verkko-opiskeluun itsessään eivät olleet erityisen negatiivisia, vaan tutummalla verkkoympäristöllä olisi ehkä saatu positiivisempaa palautetta. Mannisenmäen (2003, 43; 2000, 109–119) mukaan verkko-opiskelu vaatii itseohjautuvuutta ja oppijan omaa aktiivisuutta, mutta oppijaa ei kuitenkaan voi jättää yksin verkko-opintojen pariin, vaan sielläkin oppijat kaipaavat tukea ja ohjausta. Koska verkkoympäristö ei tässä koulutuksessa ollut pakollinen tai välttämätön elementti, ei sen käytön ohjaus tai ajan käyttäminen sen toiminnan tarkempaan perehtymiseen tunnu kovin tarkoituksen mukaiselta. Tästä voidaan päätellä, että koulutukseen on turhaa ottaa mukaan ylimääräisiä, ei pakollisia oppimismenetelmiä tai työskentelymalleja, sillä ne eivät palvele oppimisprosessia millään tavalla, enemmänkin hankaloittavat sitä aiheuttaen lisästressiä.

Tämä tutkimus osoittaa, että pohjoiskarjalaisten maaseutualan asiantuntijoiden mielestä toimivat verkostot ja kontaktit kollegoiden ja muiden oman alan asiantuntijoiden kanssa ovat ammatillisen toiminnan kannalta erittäin tärkeitä, jopa välttämättömiä. Yhteistyöllä sekä ajatusten ja kokemusten vaihdolla estetään omalla tavallaan ”negatiivista urautumista” omassa työssä. Samankaltaisia tuloksia on saatu myös muissa tutkimuksissa/hankkeissa ammattialasta riippumatta. Esimerkiksi ProAgria Pirkanmaa Ry:n Pirkanmaan kalatalouden keskuksen toteuttaman *Ammattikalastajien koulutushankkeen* (v. 2008) loppuraportista

käy ilmi, että ammattikalastajat kokevat verkostoitumisen tärkeäksi omaa työtään ajatellen, vaikka he toimivatkin pääasiassa itsenäisinä yrittäjinä (ProAgria Pirkanmaa Ry 2008).

Ajanpuute on työelämän ohella kouluttautumisen suuri kompastuskivi, joka hankaloittaa työntekijän mahdollisuuksia päivittää ammattitaitoaan. Tämä on kuitenkin asia, johon on vaikea löytää ratkaisua. Työt on tehtävä ja aikatauluista on pidettävä kiinni, oma kouluttautuminen jää väistämättä sivummalle. Tämän vuoksi olisi erittäin tärkeää etsiä mahdollisimman tehokkaasti työelämään nivoutuvia työskentelymalleja ammatillisen osaamisen ylläpitoon ja kehittämiseen.

6.2 Tutkimuksen luotettavuus ja virhemahdollisuudet

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida sen *reliabiliteetin*, eli toistettavuuden, ja *validiteetin*, eli pätevyyden perusteella. Reliabiliteetissa on kyse siitä, pystytäänkö samasta aineistosta saamaan samat tulokset, mikäli tutkimus toistetaan toisen tutkijan toimesta. Validiteetti puolestaan kertoo, onko tutkimuksessa tutkittu sitä, mitä on ollut tarkoitus tutkia ja ovatko tutkimusmenetelmät olleet sopivia kyseisen aiheen tutkimiseen. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2000, 213; Eskola & Suoranta 1998, 214.)

Tässä tutkimuksessa reliabiliteettia on lisätty jo tutkimusaineistoa kerättyäessä, kun haastattelut nauhoitettiin. Tämä mahdollisti tilanteen läpikäymisen uudelleen haastatteluja litteroitaessa. Litteroinnin jälkeen jokainen haastattelu kuunneltiin kerran läpi, samalla kirjoitettua materiaalia seuraten ja tehden siihen tarvittaessa korjauksia. Jos litteroidun aineiston perusteella tehtäisiin uusi tutkimus samoja tutkimustehtäviä käyttäen, sieltä nousisi esiin samat tulokset kuin tässäkin tutkimuksessa.

Tutkimuksen validiteettia pohdittaessa on syytä muistaa, että tutkimustehtävät tarkentuivat tutkimuksen aikana. Alkuperäisten tutkimustehtävien ympärille ei saadun aineiston pohjalta olisi voinut rakentaa kovin luotettavaa tutkimusta. Kuitenkin tässä opinnäytetyössä esitettyihin tutkimustehtäviin aineisto tarjosi hyvät tutkimusmahdollisuudet. Tutkimusmenetelmänä puolistrukturoitu

haastattelu sopii erittäin hyvin tämänkaltaiseen laadulliseen tutkimukseen, jossa on tarkoituksena selvittää ihmisten kokemuksia tietyistä asiasta.

Tämän tutkimuksen tulosten analyysin luotettavuutta lisää myös se, että jokaiselle litteroidulle haastattelulle on annettu sattumanvaraisesti numero, jota käytetään esillä olevien sitaattien perässä (merkitty H1–H9). Näin todistetaan, että tutkimusaineistoa on hyödynnetty laajasti, eivätkä sitaatit ole peräisin vain yhdeltä haastateltavalta. Virheellisten tulkintojen mahdollisuus ei ole kuitenkaan täysin poissuljettu, sillä tässä tapauksessa tutkijan/haastattelijan ja tutkittavan/haastateltavan kyvyssä ymmärtää joitakin asioita voi olla eroja. Tämän vuoksi olennaisia asioita on saattanut jo haastatteluvaiheessa jäädä tutkimuksen ulkopuolelle. Tulokset nojaavat induktiivisen päättelyn muodossa suuresti tutkijan kykyyn ymmärtää esille nousseita asioita. Kuitenkin työn luonnetta ja laajuutta tarkasteltaessa voidaan todeta, että virheellisten tulkintojen riski on kohtalaisen pieni. Lisäksi tässä tutkimuksessa tutkittavat olivat melko yksimielisiä vastauksissaan.

Koska kyseessä on tapaustutkimus, jonka tulokset keskittyvät ainoastaan yhteen koulutushankkeeseen ja niitä on analysoitu käyttäen pääasiassa induktiivista päättelyä, saadut tulokset eivät ole yleispäteviä eivätkä yleistettävissä. Niitä voidaan kuitenkin vertailla samankaltaisten tutkimusten tuloksiin, jolloin saadaan käsitys siitä, onko jokin asia koettu samalla tavalla vai ei. Näin pystytään omalta osaltaan vahvistamaan tutkimuksen luotettavuuspohjaa.

6.3 Tutkimuksen eettisyys

Ihmisiä ja heidän kokemuksiaan tutkittaessa tulee olla erityisen tarkka siitä, että tutkimuksen kohteena olevien henkilöllisyys ei paljastu missään tutkimuksen vaiheessa. Tämän opinnäytetyön tutkimusaineistoa kerätessäni kysyin jokaiselta haastateltavalta heidän nimensä sekä hieman taustatietoja muun muassa koulutustausta ja työhistoriasta. Tätä materiaalia ei kuitenkaan ole käytetty itse tutkimusaineistona, vaan tieto jäi ainoastaan minulle tutkijana. Taustatiedot kysyttiin siksi, että minun olisi helpompi hahmottaa haastatteluista saatuja vasta-

uksia ja yhdistää niitä paremmin käytäntöön, kun tiedän vastaajan ammatilliset lähtökohdat.

Kaikki haastattelut nauhoitettiin, ja siitä kerrottiin haastateltaville jo ensimmäisessä yhteydenotossa. Kun haastattelu oli ohi, aineisto litteroitiin mahdollisimman pian ja haastattelu voitiin poistaa nauhurin muistista. Opinnäytetyössä käyttämäni suorat lainaukset haastatteluista on valittu (ja tarvittaessa muokattu) niin, että ketään haastateltavaa ei pysty niistä tunnistamaan.

Ennen tutkimuksen aloittamista hankittiin tutkimuslupa toteutusta varten. Tutkimussuunnitelma käytiin läpi Maaseudun Tulevaisuusriihi -hankkeen ohjausryhmän kokouksessa, jossa ei katsottu olevan estettä tutkimuksen toteuttamiselle. Jokaiselle satunnaisotannalla haastateltavaksi valikoituneelle henkilölle ilmoitettiin asiasta sähköpostilla. Haastatteluun osallistuminen perustui vapaaehtoisuuteen ja kieltäytyneiden tai muuten estyneiden henkilöiden tilalle valittiin satunnaisotannalla uudet haastateltavat.

6.4 Oppimisprosessi ja oman ammatillisen kasvun ja kehityksen kuvaus

Opinnäytetyön tekeminen on ollut haastava, mutta samalla erittäin mielenkiintoinen ja opettavainen prosessi. Minulla ei ollut aikaisempaa kokemusta tämän kaltaisen, eikä varsinkaan näin laajan tutkimuksen tekemisestä, joten lähes kaikki mitä vastaan on tullut, on ollut minulle uutta. Suureksi ilokseni olen huomannut kehittyneeni prosessin aikana todella paljon; jos nyt aloittaisin työn alusta, tekisin monta asiaa eri tavalla. Näinhän se on, tekemällä ja kokeilemalla oppii.

Tämän työn tekeminen on avannut minulle oven aikaisemmin täysin vieraaseen tutkijan maailmaan. Olen oppinut hahmottamaan ja käsittämään asioita, joita en aikaisemmin tiennyt olevan olemassakaan. En väitä, että olisin nyt valmis tutkija, en todellakaan. Olen kuitenkin ottanut ensiaskeleen tällä mielenkiintoisella tiellä ja tiedän, että tästä prosessista on minulle todella suuri hyöty tulevaisuutta ajatellen.

Tutkimusaineiston keräämiseen meni noin kuukausi enemmän aikaa, mitä olin suunnitellut siihen käyttäväni. Tiedän, että aikatauluni työn tekemiselle oli alusta alkaen melko tiukka, mutta jälkeinpäin ajatellen minun olisi kyllä pitänyt huomioida paremmin se riski, etteivät kaikki alun perin haastateltavaksi valikoituneet henkilöt halua lähteä mukaan tutkimukseen. Lisäksi haastattelurunko muodostui odotettua strukturoidummaksi, mikä oli seurausta omasta kokemattomuudestani haastattelijana ja tutkimuksen tekijänä.

Olen tehnyt työtä melko itsenäisesti, koska se on minun tapani toimia. Yritän aina itse ennen kuin kysyn apua. Opinnäytetyöni ohjaajat ovat tukeneet minua erittäin hyvin ja antaneet mahdollisuuden onnistua itse. Koen saaneeni heiltä paljon eväitä opiskelun jälkeiseen elämään.

6.5 Toimenpidesuositukset ja jatkotutkimusaiheet

Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushankkeesta ja varsinkin sen vaikutuksista on mahdollista tehdä lisää tutkimusta. Alun perin oma ideani oli tutkia lähinnä projektimuotoista koulutusta ammatillisen osaamisen uudistamisen työkaluna, mutta tutkimuksen edetessä työni tarkentui kuvaamaan koulutuksen aikana käytettyjä työskentelymalleja sekä niiden vaikutusta ammatilliseen kehittymiseen.

Yksi lisätutkimuksen aihe voisi olla selvittää, vaikuttaako osallistujien asema työelämässä siihen, millaisena he ovat hankkeen koulutuksen ja siinä käytetyt työskentelymallit kokeneet. Tällaisen tutkimuksen avulla saataisiin tietoa siitä, minkälaisiin työskentelymalleihin ja toimintatapoihin kannattaa keskittyä, riippuen siitä millaisessa asemassa koulutettavat työskentelevät.

Konkreettinen toimenpidesuositus Maaseudun Tulevaisuusriihi - koulutushanketta ajatellen on kerätä osallistujista lista, jossa kukin voi kertoa itsestään ja osaamisestaan, organisaatiosta jossa työskentelee sekä halukkuudestaan olla jatkossa mukana pohjoiskarjalaista maaseutua koskevissa hankkeissa ja aktiviteeteissa. Tämä edesauttaisi koulutuksen aikana muodostuneiden verkostojen ylläpitämistä ja oli toive, mikä tutkimusaineistosta nousi esille.

Lähteet

- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Eteläpelto, A. & Onnismaa, J. 2006. Ammatillisuus ja ammatillinen kasvu. Aikuiskasvatuksen 46. vuosikirja. Vantaa.
- Haaparanta, L. & Niiniluoto, I. 1993. Johdatus tieteelliseen ajatteluun. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Helakorpi, S. 2005. Kohti verkostoituvaa ja verkottuvaa koulua. Saarijärvi: Saarijärven Offset Oy.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S. Remes, P. & Sajavaara, P. 2000. Tutki ja kirjoita. 6. Uudistettu laitos. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino Oy.
- Itä-Suomen yliopisto. 2012. Ikkunoita tulevaisuuden maaseutuun. Näköaloja ja tiekarttoja Pohjois-Karjalan maaseudulle vuoteen 2030. Kuopio: Kopijyvä Oy.
- Itä-Suomen yliopisto, Koulutus- ja kehittämispalvelu Aducate. Maaseudun Tulevaisuusriihi. 2010. <http://wanda.uef.fi/tkk/liferay/projektit/tule/index.php>. 5.5.2012.
- Osaamisen kehittäminen. 2011. KT Kuntatyönantajat. <http://www.kuntatyönantajat.fi/fi/työelämänkehittäminen/osaamisen-kehittäminen>. 6.5.2012.
- Limingoja, R. 2008. Hyvinvointiyrittäjyys koulutushanke. Loppuraportti.
- Mannisenmäki, E. 2003. Verkko-ohjaajan tehtävät ja roolit. Teoksessa Oppimisen ohjaus verkossa. Matikainen, J. (toim.). Helsinki: Yliopistopaino.
- Mannisenmäki, E. 2000. Oppija verkossa – yksin ja yhdessä. Teoksessa Aikuiskoulutus verkossa. Matikainen, J. & Manninen, J. (Toim.). Tampere: Tammerpaino.
- Metsämuuronen, J. 2006. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: Gummerus.
- Metsämuuronen, J. 2008. Laadullisen tutkimuksen perusteet. Helsinki: Gummerus.
- Oikkonen, P. 2011. Pro gradu -tutkielma. Käsitemanalyysi projektioppimisesta. Tampereen yliopiston tutkielmat.
- Pohjois-Karjalan maakuntaohjelma 2011 - 2014
- ProAgria Pirkanmaa Ry. Pirkanmaan kalataloudenkeskus. 2008. Ammattikalastajien koulutushanke. Hankeraportti.
- Räsänen, J. 2002. Voimaantumisen oikeus ja välttämättömyys. Lahti: Päijät-paino Oy.
- Sivonen, S. 2010. Skenaarioita ja tulevaisuuspolkuja Pohjois-Karjalaan vuonna 2030. Spatia 3/2010.
- Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto (TT). 2003. Osaraportti 2, Lisäarvoa tuovat verkostot.
- Virtuaaliammattikorkeakoulu. Projektioppiminen. <http://www.virtuaaliamk.fi/opintojaksot/041005/1081111669900/1085399771565/1085399925470/1085401316107.html>. 17.4.2012

Liite 1. Esimerkki tulevaisuuden tiekartasta

KESKEISET MUUTOSAJURIT		MAASEUDUN IMAGO	
<p>Yrittävä ja muutoshaluisen maaseutu. Väestö ikääntyy, työikäinen väestö vähenee. Ilman muutosta maaseutu tyhjenee. Maaseudulle muuttaja, muuttalaisi ihmisiä, jolla ei ole tietoa/taitoa maaseudulla asumisesta eikä tietoa maaseudun tarjoamista mahdollisuuksista. Keskeinen julkisessa palvelutuotannossa ja eri toiminnissa etenee. Palvelutuotantoa kehitetään uusilla tavoilla sekä luodaan uutta yrittäjyyttä.</p>		<p>TAVOITELTAVA TULEVAISUUS 2030</p> <p>Pohjois-Karjalan maaseudulla on omaleimainen, laaja ja tunnettu, houkutteleva brändi.</p> <p>Pohjois-Karjala on eturivin maakunta uusuuviiden energioiden hyödyntämisessä. Luonnon monimuotoisuuden hyödyntämisestä kasvatetaan kehityksen periaatteiden mukaisesti on luotu oma malli. Raaka-aineemme jalostetaan täällä omaleimaisiksi elintarvikkeiksi ja markkinoiden tarpeisiin voidaan vastata joustavasti maidän pienissä ja keskuurissa alan yrityksissä. Venäjän lähialueen markkinoita hyödynnetään niin tuotteiden viennissä kuin matkailumarkkinoinnissa.</p> <p>Tulevaisuustalouden, ylisukupolvinen, hyvinvointia Pohjois-Karjala on ihmisläheinen, luontokeskeinen ja maaseutumaisuuksi. Piihahda ja pysy!</p>	
<p>NYKYTILA</p> <p>Maaseudun elinkeinotoiminta ja yhteisöllisyys muuttuu ripeästi; valmiita työpaikkoja ei ole riittävästi alueella, ja työttömyyttä esiintyy. Palvelutuotanto on perinteisesti/vanhakantaisesti järjestetty, eri toiminnat omina kokonaisuuksinaan ja toimijoiden verkottuminen yli sektorirajojen vasta alussa. Maaseudun ja sen yrittäjyyden arvostus kaipaavaa huomiota. Vahvuuksia ovat monipuoliset luonnonvarat, puhdas luonto, luonnonarvot ja paikalliset elintarvikkeet, tila, rajan läheisyys, pohjoiskarjalaisuus, kulttuuri, monipuoliset luontoharrastamahdollisuudet, koulutusmahdollisuudet.</p>			
<p>TOIMENPITEET 2012-2030</p> <p>Selvitys/ tutkimukset: hyödynnetään olemassa olevat selvitykset ja Tulevaisuusriihen työryhmien tuotokset => SELVITETÄÄN ALUEEN VAHVAT ARVOT Osallisuus: Asukkaat, vakituiset, vapaa-ajan asukkaat, kaksokodit; potentiaaliset asukkaat; pendelöijät, sekä kotimaiset että ulkomaiset matkailijat, kävijät; yrittäjät; järjestö/ yhdistykset; ky/yhdistykset/seurat Selvitetään ulkopohjoiskarjalaisien mielikuvia Pohjois-Karjalasta. Käyttäjät ohjauksen tutkimus tehdään elämäntilanteesta; survey/haastattelu; analysointi ja kehittäminen osallistavilla menetelmillä. Living lab. Saatu tieto hyödynnetään</p>		<p>TOIMENPITEET 2014-2020</p> <p>Halutun profiilin määrittely tutkimuksiin ja selvityksiin pohjautuen: houkuttelevuus, potentiaaliset vahvuudet, tulevaisuuden kuvat ja mahdollisuudet; tulevaisuuden haettu profiili ja sen mukainen mielikuva suunnitellaan ja muodostetaan → Mielikuvan konkretisointi eri asioiden suhteen ja laaja alaisella viestimällä valmistetaan tietoisuus tulevaisuuden haluttuja tavoitteita.</p>	
<p>TOIMENPITEET 2020-2030</p> <p>Erilaiset imagot tukevat teemat ja profiilit on määriteltävä esim. elämäntapa profiilit ja tarinat; maaseudun asukas, maaseudun yrittäjät, maaseudun lomalainen. Käytössä sosiaalinen media, interret, julkisuus, tiedottaminen, markkinointi, arkti toimintojen kautta sopimalla.</p>		<p>TOIMENPITEET 2020-2030</p> <p>Yhteistyöverkoston vakinnuttaminen ja ylläpito, dialogi ja verkoston kehittäminen sensoriksi. Yhteistyöverkoston kehittäminen ennakoivaksi; herrellä ja valppaana etukäteenossa potentiaalisin mahdollisuuksiin ja uhkiin nähden. Pohjoiskarjalaisien osallistuminen, osallistaminen ja yhteisöllisyyden vahvistaminen. Työskentely myös virtuaalisesti (mm. Living Lab toimintamallia hyödyntäen)</p>	
<p>Yhteistyöverkoston rakentaminen, aktiivointi ja jatkuva toiminta</p> <p>Ketä osallistetaan? Päättäjät (poliittiset; aluekehittäjät; kunta ja maakuntatasolla; = kunnanjohtajat, kansanedustajat, Kunnan luottamustoimissa olevat, kunnanhallitusten puheenjohtajat, valtuustojen puheenjohtajat) kattavasti alueen toimijajärjestöt; ja toimijat, myös kolmannen sektorin. Hyödynnetään jo tehty imagotyö (esim. Visit Karelia) Loteuttajat: "Markku Piöinen", imagopäiköiden integrointi toimintaan (tavoite: tuotetaan konkreettiseksi paikallisin voimin). Asian myyminen, sitouttaminen, tiedottaminen. Kehittämiseen osallistumisen tahtotila. Käytännön työ: tilaisuudet koulutus, osallistaminen. Työskentely virtuaalisesti ja palveluyhteiskunta 3.0 työkaluja hyödyntäen (esim. Living Lab) MÄÄRITELLÄN VISIO JA VISION KANNALTA PAINAVIMMAT POSITIIVISET ARVOT YHDESSÄ</p>		<p>Yhteistyöverkoston rakentaminen, aktiivointi ja jatkuva toiminta</p> <p>Yhteistyöverkoston vakinnuttaminen ja ylläpito, dialogi ja verkoston kehittäminen sensoriksi. Yhteistyöverkoston kehittäminen ennakoivaksi; herrellä ja valppaana etukäteenossa potentiaalisin mahdollisuuksiin ja uhkiin nähden. Pohjoiskarjalaisien osallistuminen, osallistaminen ja yhteisöllisyyden vahvistaminen. Työskentely myös virtuaalisesti (mm. Living Lab toimintamallia hyödyntäen)</p>	
<p>ARVOT</p> <p>Yhteisöllisyys, yhdessä tekeminen, tuvaitsevaisuus, omaleimaisuus</p>		<p>Yhteisöllisyys, yhdessä tekeminen, tuvaitsevaisuus, omaleimaisuus</p> <p>VISION TÄHTÄÄVÄN TYÖN TEKEMINEN KÄYTÄNNÖSSÄ, KUKIN SARALLAAN JA YHDESSÄ</p> <p>VISION TÄHTÄÄVÄN TYÖN TEKEMINEN KÄYTÄNNÖSSÄ, KUKIN SARALLAAN JA YHDESSÄ</p>	

Lähde: Itä-Suomen yliopisto 2012

Liite 2. Haastattelurunko

Haastattelurunko:Haastateltavan tausta:

Nimi:

Kotipaikkasi, maalta/kaupungista:

Nykyinen työnantaja:

Koulutustausta:

Työhistoria:

Kauanko olet ollut tekemisissä Pohjois-Karjalan maaseudun kehittämisen kanssa:

Mikä sai sinut lähtemään mukaan Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutukseen?

- Mitkä syyt painoivat koulutuksen valinnassa

Millaisia ajatuksia koulutus kokonaisuudessaan on sinussa herättänyt?

Mitä mieltä olet seuraavista Maaseudun Tulevaisuusriihi -koulutushankkeeseen liittyvistä asioista:

1. Koulutus?

- Oletko aiemmin osallistunut vastaavanlaisiin koulutuksiin? Jos, niin millaisiin?
- Millaiset ennako-odotukset sinulla oli koulutuksen suhteen?
- Millaista tukea koulutus on antanut omaan ammatilliseen toimintaasi / -osaamiseen?
- Miten Maaseudun Tulevaisuusriihi – hankkeen koulutusta on voinut soveltaa omassa työssäsi?
- Millaista konkreettista hyötyä koulutuksesta on ollut?
- Kuinka koulutus vastasi ennako-odotuksiasi? (plussat ja miinukset)

2. Projektissa oppiminen? (Onko projektissa oppiminen käsitteenä selvä?)

- Millaisia kokemuksia sinulla on projektissa oppimisesta?
- Millaisia ajatuksia koulutusmuoto on sinussa herättänyt?
- Miten työskentelytapa tukee oppimistäsi?
- Millaisina olet oman oppimisen näkökulmasta kokenut koulutuksen aikana käytyt työskentelymallit? (mitkä ovat olleet plussaa ja mitkä miinusta)

- Vaihteleva työskentely-ympäristö (paikka, ihmiset, verkkoympäristö)
- Luennot ja alustukset
- Tiekarttatyöskentely + raportti
- Yksilötehtävät (henkilökohtainen syventymisasihe)
- Sparraukset
- Benchmarking + matkojen raportointi
- Millaisia muunlaisia työskentelymalleja olisit koulutukseen toivonut?

3. Verkostoituminen?

- Mitä käsite verkostoituminen sinulle käytännössä merkitsee?
- Millainen merkitys verkostoitumisella ja verkostoilla on omassa ammatissasi?
- Miten Maaseuturiihi hankkeen koulutus kokonaisuudessaan on edistänyt verkostoitumistasi?
- Miten vierailevat luennoitsijat ja benchmarkingmatkat ovat edistäneet verkostoitumistasi?
- Miten vaihteleva työskentely-ympäristö ja työskentelytavat ovat edistäneet verkostoitumistasi?
- Miten ryhmäjaot ovat edistäneet osallistujien sisäistä verkostoitumista koulutuksen aikana? (omat ryhmät vs. muut koulutukseen osallistujat)
- Millaisia muita toimintatapoja olisi mielestäsi voitu käyttää verkostoitumisen edistämiseksi?

Vapaa sana:

- Onko jotain mitä haluatte koulutuksesta mainita, mikä ei noussut haastattelussa esiin